

УДК 94: [29: 35] (477+498) Поп Й.-А.
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2025.37.25>

Сергій ЛУЧКАНИН, д-р філол. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0003-3318-6916
e-mail: luchkanyn@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПУБЛІКАЦІЯ ПЕРЕКЛАДУ "ІСТОРІЇ РУМУНІВ" ЙОАНА-АУРЕЛА ПОПА (РУМУНСЬКА АНТИЧНІСТЬ: СХІДНА РОМАНСЬКІСТЬ І РУМУНСЬКА МОВА У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ П'ЯВИ РОМАНСЬКИХ МОВ)

Метою публікації є введення в науковий простір України фрагменту перекладу з румунської мови "Історії румунів" Йоана-Аурела Попа – одного з найвідатніших сучасних румунських істориків, ректора Клужського університету імені Бабеша-Бояй (Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj-Napoca) (2012–2020), Президента Румунської Академії (з 2018). Пропонований переклад висвітлює обґрунтований науковий погляд на питання походження румунського народу та його мови, висвітлює в діахронії історико-лінгвістичну дискусію навколо проблеми походження румунського народу, його безперервного проживання (континуїтету) в карпато-дунайських землях протягом тисячолітнього великого переселення народів, ролі субстратно-суперстратних чинників у формуванні румунської мови як розмовної латинської на південь і на північ від Дунаю.

Ключові слова: Історія Румунії, Йоан-Аурел Поп, східна романськість, румунська мова.

У цій другій статті подаємо фрагмент перекладу книги ректора (2012–2020) Клужського університету імені Бабеша-Бояй, академіка і нинішнього Президента Румунської Академії, провідного сучасного румунського і світового історика Йоана-Аурела Попа "Історія румунів" (2010), у якій викладено курс історії Румунії з нових сучасних позицій. Значну кількість тем (передусім історію Румунії XIX – початку XX ст.), певною мірою відомих, усталених в оцінюванні та за сюжетом, подано доволі стисло, а дискусійним (походження румунського народу та його мови; румунські землі за середніх віків; міжвоєнна Румунія 1920–1930-х рр.; Груднева революція в Румунії 1989 р.) приділено значно більшої уваги. Автор обачно й тактовно, з наведенням паралелей зі світової історії, висвітлює нелегку, складну, повчальну, величну та цікаву історію румунських земель і румунського народу, починаючи від його етногенезу й дотепер. Українською мовою історію Румунії перекладено вперше. Книгу адресовано широкому колу читачів – передусім студентам-історикам і філологам, учням-старшокласникам, загалом історикам і філологам, усім, хто цікавиться історією південно-західного сусіда України – Румунії, яка так допомагає нам за нинішніх особливих випробувань у відстоюванні незалежності й територіальної цілісності. Дискусійним, зумовленим політичним чинником, про що зазначається у книзі Й.-А. Попа, в історіографії та класичній філології стало питання про те, чи залишилося в Дакії після Дакських воєн I – початку II ст. н. е. місцеве населення і чи залишилося місцеве романізоване населення в Дакії після того, як римський імператор Авреліан (270–275) під натиском вестготів вивів римську адміністрацію та легіони з Дакії на південь від Дунаю, де створив нову невеличку провінцію, яку він теж назвав Дакією (так звана Авреліанова Дакія). Також у XIX–XX ст. дебатувалися питання щодо території та хронології формування румунської мови, її особливостей порівняно з іншими романськими внаслідок субстратно-суперстратних впливів, передусім дакського (субстрат) і слов'янського (суперстрат). Понад два століття історико-лінгвістична дискусія навколо проблеми походження румунського народу та його проживання в карпато-дунайських землях упродовж тисячолітнього великого переселення народів стала однією з найгостріших в усій європейській медієвістиці. Упевнені, що український читач знайде об'єктивні відповіді з перекладу цього фрагменту на подібні питання.

Фрагмент нами перекладено за виданням:

Pop, Ioan-Aurel (2010), Istoria românilor. Colecția "Biblioteca populară" / Col. iniț. și coord. / Anatol Vidrașcu; conc. gr. și coperta / Vladimir Zmeev / București-Chișinău: Litera (Combinatul Poligrafic), 192 [pag].

5. "Ми від Риму ведемо своє походження": формування румунського народу та румунської мови 5.1. Романські народи

Як відомо, Рим називають "вічним містом". Він вічний не лише тому, що римська цивілізація та культура пережила себе і вплинула на новоевропейські культури, але й дала поштовх становленню романських народів, які й далі продовжують зберігати латинську спадщину. Найважливішими романськими народами, що збереглися до нашого часу, є італійці, французи, іспанці, португальці й каталонці в Західній Романії та румуни у Східній. У середні віки та в Новий час унаслідок великих географічних відкриттів і формування колоній мова та культура деяких романських народів поширилися і в Північну, Центральну і Південну Америку (передусім на великий простір Латинської Америки) та на певні території Африки й Азії. Усі романські народи сформувалися, загалом, за подібними схемами. В основі генези всіх романських народів лежать два основні елементи: місцевий (автохтонний) дороманського періоду, тобто до часу римського завоювання, і прийшлий – римський (латинський). Скажімо, для французів, що, як нація, сформувалися на теренах давньої Галлії, місцевим (автохтонним) фактором етногенезу стали галли, а, кажучи про походження румунів, зазначаємо, що таким елементом стали гето-даки, які проживали в Дакії до римського завоювання. На місце галлів і даків прийшли римляни з вищим рівнем розвитку суспільства й культури, а давніші мешканці цих земель змішалися з римлянами, перейняли латинську мову, римські способи життя та звичаї. Можна сказати, що вони романізувалися, хоча й зберегли дещо несуттєве з давніх власних традицій. Упродовж певного історичного періоду історики називають подібні етнічні суміші "галло-романською" та "дако-романською".

У III–V ст. криза охопила Римську імперію, яка поступово розпалася. Колишні римські провінції залишилися ізольованими одна від іншої, також вони стали відокремленими і від Риму – давнього центру латинськості. Отже, розмовна латинська мова на території сучасної Франції поступово видозмінилася в нову мову, що

© Лучканин Сергій, 2025

отримала назву французької, а розмовна латина на теренах давньої Дакії, де згодом постане Румунія, поволі трансформувалася в румунську мову. Цілоком природно, що, поруч зі становленням мов, сформувалися з галло-романців і дако-романців нові народи, а саме – французи й румуни. Упродовж утворення цих нових народів у певний період, коли їхній нелатинський характер уже яскраво виокреслювався, скрізь у колишніх римських провінціях, включно з Італією, з'явилися й розташувалися нові народності, які історики назвали "кочовими" ("мігруючими") (оскільки впродовж певного часу вони не мали постійної батьківщини), а саме романізоване населення називало їх "варварами", тобто іноземцями, що розмовляли дивними, незрозумілими мовами. У Західній Європі такими народностями були переважно германці, а в центрі, у східній частині та в Південно-Східній Європі – стародавні слов'яни. Отже, серед галло-романців, що майже цілковито перетворилися на французів (чи протофранцузів), з'явилися й осілі й германські племена франків і бургундів, які були романізовані неолатинцями. Серед дако-романців оселилися переважно давні слов'яни, які і поступово розчинилися серед переважаючого романізованого населення. Законірно, що як франки, так і давні слов'яни залишили певні сліди серед романізованого населення, яким вони були асимільовані, зокрема певні риси власної цивілізації та культури, однак вони незначні в порівнянні з римською спадщиною неолатинців. Тобто, можна ствердити, що у формуванні всіх романських народів, окрім перших двох чинників – дороманського (автохтонного) і власне романського (що значно переважав), додається і третій, вторинний за значенням – вплив прийдшого (кочового) населення. Водночас варто додати, що подана схема утворення романських народів значною мірою спрощена й етнічна мішанина була значно складнішою.

5.2. Доля Дакії після 106 року

Отже, румуни сформувалися загалом з гето-даків і римлян із певними пізнішими домішками давніх слов'ян. Постає питання: чому ми називаємо румунів романським народом? Чому румунська мова належить до романських? Із якого часу можемо переконливо говорити про формування румунського народу та його мови? На ці питання ми не могли відповісти, не пояснивши загальні "складники" етапів формування румунського народу та його мови. Зараз погляньмо на всі ці складники процесу формування румунського етносу, а також на час та місце, де він відбувався.

Після того, як Децебал і його військо були остаточно переможені римлянами 106 р., римський імператор Траян вирішив утворити на території колишньої держави даків римську провінцію Дакію як складову частину Римської імперії. Однак не все царство Децебала було перетворено на римську провінцію Дакію. Значну частину Мунтенії (Волощини) і південь Молдови було включено до складу провінції Мезії, як це сталося ще раніше з Добруджею. Частинами римської Дакії були власне Трансильванія, Банат, Олтенія та західна частина Мунтенії, а

Крішана, Марамарошина, Північна Молдова, які було складніше контролювати та котрі розташовувались далі від Дунаю, залишилися під владою вільних даків.

Дакія була імператорською провінцією, тобто управлялася безпосередньо імператором через свого намісника високого рангу (до цього він мав пробути й римським консулом). Її столиця розміщувалася в новому місті Ульпія Траяна Сармізегетуза¹ (нині – село Сармізегетуза Хунедоарського повіту), заснованому Траяном у низовині Південної Трансильванії, у кількох кілометрах від колишньої столиці Децебала. Після римського завоювання Дакія ввійшла до кола високої цивілізації, ставши складовою частиною найрозвинутішої держави світу на той час. Римляни привели із собою в нову провінцію військові з'єднання, цивільних службовців, служителів культу, землевласників і рабів і, передусім, колоністів. Були привнесені також і римські божества, римська адміністрація, римський спосіб життя, економічного співіснування, римське право, й особливо – латинська мова. Новий управлінський механізм швидко почав функціонувати. Після смерті Траяна (98–117) провінцію було поділено на дві частини (Верхня Дакія; Нижня Дакія)², а потім – і на три: Пороліська Дакія³; Апуленська Дакія⁴; Мальвська Дакія⁵. Це було зроблено з метою кращого управління Дакією. Панування Римської імперії зберігалось в Дакії майже впродовж 200 років, тобто саме стільки, скільки минуло після появи перших англійських поселень у Північній Америці⁶ і до "Бостонського чаювання"⁷. Практично за неповних два століття англійські колоністи Північної Америки перетворилися на американців. Приблизно за такий самий часовий проміжок перемішане населення Дакії стало відчувати себе романським, і, таким чином, "печатку Риму" було назавжди прикладено на північ від Нижнього Подунав'я.

5.3. Романізація або Печатка Риму

Природно, що після двох десятиліть майже постійних битв (86–106) та, особливо, після двох важких воєн (101–102; 105–106) Дакію "було спустошено від чоловіків", як висловився один тогочасний історик. Чимало даків загинуло в боях, а та невеличка частина, що залишилася й була підкореною, була змушена співпрацювати з римлянами. Вони не мали іншого виходу. Окрім того, римська цивілізація виглядала спокусливою, привабливою, давньоримський спосіб життя був полегшим у порівнянні з дакським. Римляни були блискучими завойовниками, а ще кращими адміністраторами, не кажучи вже про їхню законодавчу діяльність. Після завойовницької війни, після анексії Римом підкорених земель відбувалося загальне примирення і схилення місцевого населення до співпраці. Місцеві мешканці вміли обробляти землю, знали, де розташовані корисні копалини, джерела, родючі ґрунти, тому їхні робочі руки мали попит у римлян. Поступово даки стали співіснувати з римлянами, а з часом – і жити як римляни. Археологи віднайшли понад 150 поселень і поховань, у яких залишки діяльності даків перемішано з давньоримськими, що свідчить про їхнє співжиття. Даків стали включати до складу допоміжних

¹ Лат. *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*.

² Лат. *Dacia Superior*; *Dacia Inferior*.

³ Поролісум (лат. *Porolissum*) – найпівнічніша стоянка (табір/каструм) римських легіонів у завойованій за Траяна провінції Римська Дакія. Лат. *Dacia Porolissensis*.

⁴ Район сучасного міста Алба-Юлія в Центральній Румунії. Лат. *Dacia Apulensis*.

⁵ Район сучасної південно-східної Олтенії, дещо на північ від Дунаю в Південно-Західній Румунії. Лат. *Dacia Malvensis*.

⁶ Перше постійне поселення в Північній Америці англійці заснували 1607 р. у гирлі річки Джеймс (Вірджинія).

⁷ Бостонське чаювання (англ. *Boston Tea Party*) – акція американських колоністів у грудні 1773 р. у відповідь на дії Британського уряду, унаслідок якої в Бостонській гавані був знищений вантаж із 342 ящиків чаю, який належав Англійській Ост-Індській компанії. Ця подія, яка послугувала початком американської революції, є символічною в американській історії.

римських військових з'єднань, даки почали носити й римські імена поруч із власними традиційними. Відомо, що приблизно двічі, особливо сильно 117 р. після смерті Траяна, даки бунтували проти римського владарювання, однак їх швидко було втихомирено. Сліди нового спільного життя прокладалися все глибше, що вело до його сприйняття, інтеграції й романізації населення.

Романізація відбулася, як ми говорили, майже скрізь у Римській імперії, але різною мірою. У випадку Дакії романізація означала перетворення давньої країни та суспільства гето-даків відповідно до понять давньоримської цивілізації, "розчинення" в ній. Звичайно, можна провести романізацію, заселивши підкорені землі римським або латинськомовним населенням, привнісши туди товари з імперії, римські знаряддя праці, римські монети, римський одяг та ін., але це не означає, що автоматично даки були романізовані. Даки можуть орати лемешем римського плугу, можуть користуватися досконалими римськими керамічними виробами, можуть будувати житла, як і давні римляни, але попри все вони не перетворюються на римлян. Якщо сучасний румун п'є кока-колу і носить справжні джинси, то це не означає, що він автоматично стає американцем. Для ґрунтовної, базової романізації потрібно куди більше: даки мають перейняти мову, культуру, вірування та звичаї переможців, що, з часом, і відбулося. Саме це і є культурною та мовною романізацією, яка стала остаточною і яка цілковито видозмінила образ давньої Дакії. Цей процес уможливився завдяки як мінімум трьом основоположним умовам, які мали місце в Дакії:

- широкою колонізацією, наповнення провінції римлянами чи просто латиномовними колоністами;
- тісним співжиттям між місцевими мешканцями й колонізацією в місцях спільного проживання;
- очевидною перевагою латинської культури й цивілізації над культурою та цивілізацією підкореного народу, причому це сприймалося самоочевидно, в іншому випадку населення підкорених земель не мало б бажання та змоги перейняти форми співжиття розвиненішої цивілізації.

Ці умови мали бути повністю, цілком виконані. Скажімо, у Греції не відбулося романізації, оскільки грецька культура й цивілізація були розвиненішими за давньоримську, хоча Грецію римляни підкорили, оселилися колоністи та співжили з місцевими населенням. У римській провінції Африка (Північна Африка) відчувалася зверхність римської цивілізації, з'явилися римські колоністи, які, однак, жили окремо від місцевих мешканців. Саме в давній Дакії маємо такий щасливий збіг, який мав місце і в Італії, Галлії, Іспанії та ін., коли всі необхідні вимоги для романізації виявилися та збіглися.

Численні чинники сприяли романізації:

1. **Колоністи.** Переважна більшість даків легко навчалися латинської мови, засвоюючи латину від численних її носіїв, що прибули до провінції Дакії. Римська влада проводила в Дакії широку й організовану колонізацію, куди прибували "з усього римського світу" для поселення в містах, обробітку землі чи праці в рудниках. Римляни підкорили Дакію передусім для того, щоб заволодіти її багатствами, її родовищами золота, срібла,

інших корисних копалин, покладами солі та ін., вони мали на меті якнайширше скористатися цими запасами. До того ж, із численних провінцій неорганізовано, безладно прибули носії латинської мови, яких привело до Дакії марево збагачення, особливо жага до золота. Дакія на той час була таким собі "Ельдорадо", щось на зразок Каліфорнії античності. Отже, на місці даків, загиблих у війнах, швидко з'явилися колоністи, кількість яких постійно зростала. Отже, можна стверджувати, що романізація Дакії відбулася через просту колонізацію (завоювання) численними носіями латинської мови, прибулими (значною мірою і добровільно) з усієї Римської імперії.

2. **Адміністрація.** Римляни організували управління Дакією за власним зразком правління провінцією (провінціями) аж до способу життя найменших поселень. Скрізь з'явилися римські службовці. Вони неухильно пильнували, щоб через примус, застосування сили й дотримання дисципліни ¹ суспільство якнайкраще розвивалося, виробляло, функціонувало. Із часом та невеличка кількість даків, що залишилися, були змушені співпрацювати з новою владою для розв'язання певних життєвих проблем, а для цього їм необхідно було опанувати латинську мову. Окремі даки навіть долучилися до несення римської державної служби для збереження і зміцнення власного матеріального становища та соціального статусу, для того, щоб далі розвиватися, бо життя рухалося вперед.

3. **Військо.** Давній Рим був могутнім завдяки наявності добре організованого війська, служба в якому була складовою частиною повсякденного життя римського народу. У Дакії постійно перебувала численна римська армія. Римське військо складалося з легіонів (регулярна армія, еліта) і допоміжних сил. До легіонів увіходили виключно римські громадяни, а до складу допоміжних військових з'єднань (піхоти, кінноти, змішаних) також і негромадяни. У відповідності до чинного на той час законодавства (римське право) не кожна людина, що перебувала чи навіть народилася в Римській імперії, автоматично ставала й римським громадянином. Передусім не мали громадянства раби, яких, зазвичай, називали "речами, що говорять". Серед мешканців підкорених провінцій жоден автоматично також не став римським громадянином. Набуття римського громадянства вважалося дуже почесним, його треба було заслужити вірною службою на благо вітчизни.

У Дакії перебували різні легіони, але два з них розташовувалися тут майже постійно й остаточно інтегрувалися в життя провінції: *legio XIII Gemina* (XIII Парний легіон)² та *legio V Macedonica* (V Македонський легіон)³, що базувалися в Апулумі (нині – місто Алба Юлія) і, відповідно, у Потаїса (зараз – місто Турда). Легіон нараховував приблизно 6 000 воїнів. На початках даків не набирали до легіонів, залучаючи їх лише до допоміжних частин, доволі численних. Загалом римська армія в Дакії в період найбільшого її піднесення нараховувала близько 40 000 бійців, що складало одну десяту частину від усіх військ римської імперії, яка охоплювала в період свого найширшого територіального піднесення понад 30 провінцій. У всій військовій службі, безумовно, використовувалася латинська мова – починаючи від шкіл із навчання елементарної грамоти воїнів і завершуючи

¹ Нагадаємо, що особливістю давньоримської філософії порівняно з давньогрецькою, споглядалою за своїми настановами, був практицизм, який розкривався в таких рисах: "експансіонізм" (прагнення домінування над природою), "місіонерство", "комфортність", "індивідуалізм" (правильніше – "приватизм"), дисципліна (лат. *disciplina* – "виучка") та ін.

² Цей римський легіон, що існував у період між 59 до н. е. – початку V ст. – один із найвідоміших римських легіонів, разом із яким Гай Юлій Цезар перейшов Рубікон 10 січня 49 до н. е. Символом легіону був лев.

³ Емблемами цього легіону були бик та орел.

найкоротшою командою, мовленою декуріоном (командиром з'єднання з 10 бійців). Отже будь-хто з даків, що відбував військову службу в допоміжних частинах, після 25 років повинності (саме стільки служили в римській армії) говорив латинською мовою легко, поводився і думав, як і римляни.

Ветеранами називали старих воїнів, що звільнялися з армії після відбуття військової служби. Воїни, як тільки залишали вахту на чергуванні і звільнялися, відразу після цього набували римське громадянство, отримували офіційне право на одруження, грошову винагороду та земельну ділянку в тій провінції, яку вони захищали. А ті, хто вже були римськими громадянами, мали велику повагу й займали різноманітні громадські посади. У Дакії перебувала настільки значна кількість ветеранів, що поняття літнього чоловіка змішалося з розумінням старого воїна, а в румунській мові слово "*bătrân*" ("старий, літній чоловік") було успадковане з латинського *veteranus* ("старий боєць, ветеран"). Усі ці ветерани спілкувалися латинською мовою та поширювали її скрізь навколо себе.

4. *Міста*. Чимало колоністів розселилося в селах, де стали господарями-латифундистами й займалися сільським господарством, але їхня переважна більшість заповонила міста. У сільській місцевості, передусім у долинах і в горах, даки були численнішими. У дороманській Дакії міста на зразок греко-римських не існували, а їхню роль відігравали певні торжища (лат. *oppida* "маленькі містечка") і фортеці. Типове міське життя в Дакію принесли римляни. Міста були двох видів: найважливішими були *coloniae*, щось на зразок Риму в мініятурі, розбудовані на зразок "вічного міста", де проживали виключно римські громадяни (наприклад: Ульпія Траяна – столиця провінції, Апулум, Напока¹, Дробета, Потаїса, Ромула й ін.); поселення нижчого рангу називалися *municipia* ("муніципії"), тобто містечка з адміністративною та юридичною автономією, у деяких з них проживали й негромадяни римської держави (наприклад: Д'єрна, нині місто Оршова в повіті Мехедінць; Пороліссум, зараз – село Мойград-Пороліссум² у повіті Селаж; Тібісум, нині село Жупа в Банаті; Ампеллум, нині місто Златна в повіті Алба; Албурнус Майор, зараз комуна Рошія-Монтана, що також розташована в повіті Алба та ін.). Майже всі ці назви римських міст і поселень у Дакії та в Мезії – фракійсько-даккського походження, тобто від їхніх давніх мешканців римляни запозичили ці найменування. Лише давньогрецькі міста-колонії на узбережжі Чорного моря і за римського часу зберегли власну національну специфіку. Спершу до рангу колоній зараховувалася лише столиця провінції Дакії, однак із плином часу, з розвитком міського життя й набуттям багатьма провінціалами римського громадянства більшість муніципій набули вищого рангу міст-колоній. У містах, незалежно від їхнього виду, усе громадське життя велося латинською мовою.

5. *Релігія*. Народ дуже складно відмовляється від власної релігії, оскільки її часто розуміють як показник його ідентичності, як спосіб сприйняття світобудови. Переможці-римляни з політико-воєнних міркувань зруйнували значною мірою не лише столицю вільної Дакії, але і святилище – релігійний центр даків, що розташовувався там само, на висоті 1200 м. Скрізь – у містах, селах,

на пасовиськах, у військових таборах та ін. римляни встановили власні символи, своїх божеств, звели присвячені їм храми, де римські жерці здійснювали релігійні дії. Даки ще певний час поклонялися своєму верховному божеству Сальмоксію та власному пантеону богів, однак поступово й вони стали пристосовуватися до офіційних релігійних римських культів. Передусім так чинили ті даки, які прагнули сподобатися новим господарям, і так вони почали шанувати римських та інших богів, оскільки релігійні культу Римської імперії були дуже різноманітними. Новими богами в Дакії стали Юпітер, Юнона, Мінерва, Венера, Аполлон, Лібер і Лібера³, Діана⁴ та ін. Богом рахувався і чинний імператор, а також окремі його попередники, починаючи з Октавіана Августа. Поклоніння імператорові вважалося за громадський обов'язок. Усі ці церемонії проводилися латинською мовою. Окремі давньоримські символи, як-от культ вовчиці та братів-близнюків Ромула і Рема, даки запозичили доволі легко і швидко, оскільки вшановування вовка відіграло значну роль і в міфології даків. На знамені даків головним елементом була вовча голова. Також цілком очевидним є і те, що окремі даки й надалі поклонялися Салмоксію та Бендіді, що отримали римське найменування. На цей феномен натрапляємо і в інших римських провінціях, він називається *interpretatio romana* ("відповідність римських і місцевих богів").

6. *Економічне життя*. Після підкорення Дакії римлянами все щоденне економічне життя перейшло під владу нових господарів. Система експлуатації праці рабів охопила і землі даків, а економічне життя було організовано за зразком інших провінцій Римської імперії. Сільськогосподарські роботи, гірництво, добування солі, залізоробне ремесло, видобуток цінних металів, обробка мармуру, високоякісне гончарське ремесло та под. – усе перебувало під контролем римських властей. Місцеві даки та римські латиномовні прибульці працювали разом, належали до тих самих колегій (об'єднання осіб тієї самої професії, походження й навіть релігії), співпрацювали з тими самими службовцями, що говорили винятково латинською мовою.

7. *Право*. Римляни були винятковими правниками. Класичні нормативні положення римського права сприяли тривалому бездоганному функціонуванню держави, оскільки всі приватні та кримінальні справи розв'язувалися відповідно до справедливості й неупередженості. *Конституція Антоніна* від 212 р. н. е. – відома як едикт імператора Каракали – практично надала право римського громадянства майже всім вільним жителям римської імперії. Відповідно до цього указу всі мешканці провінцій Дакії та Мезії із юридичного погляду стали справжніми римлянами з усіма правами римського громадянина. Будь-хто із жителів цих територій, який звертався в судових справах до органів правосуддя, мав це робити виключно латинською мовою зі знанням приписів римського права, кодифікованого латинською.

8. *Навчання*. Рим на включені до складу імперії території привнес і власну культуру, освоєння якої починалося з освіти. Знайдено численні залишки функціонування початкових шкіл для дітей і юнаків і навіть шкіл у військових таборах (поселеннях) для воїнів. Упродовж дуже невеликого часу після завоювання Дакії, передусім

¹ З 1974 р. називається місто Клуж-Напока.

² 58 км на північний захід від Клуж-Напоки.

³ Римському богові Ліберу в давньогрецькій міфології відповідав Діоніс, Лібера – давньоримська богиня родючості, що допомагала садівникам і виноробам, дружина Бахуса.

⁴ Діана в римській міфології – богиня рослинного і тваринного світу, жіночності й родючості, помічниця під час пологів, уособлення Місяця; відповідає грецьким Артеміді та Селені.

у містах, діти почали організовано навчатися латинської мови, а разом із латинською мовою без особливих зусиль вони засвоїли римські духовні цінності. На території Дакії та в Добруджі (частина Мезії) археологи до цього часу віднайшли близько 4 000 написів латинською мовою – від надмогильних каменів до воскових дощечок, які датуються переважно часовим проміжком між ними до двох століть. Цей факт, порівняно з іншими римськими провінціями, доводить, що римська традиція наносити написи була дуже поширеною, що знання грамоти, письма та читання цінувалися, що, безумовно, сприяло дуже глибокій романізації. У містах Дакії та Мезії існували громадські майданчики, які називалися форумами, де, як і в Римі, громадяни слухали ораторів, поетів, політиків. Слухачі, переважно плебеї, мали таким чином знати римські цінності, щоб мати змогу їх поцінувати.

Можемо підсумувати, що впродовж кількох поколінь перебування під римською владою, гето-даки-фракійці були цілковито й глибоко романізовані. Вони й самі були зацікавлені стати справжніми римлянами, оскільки проживали у сфері охоплення найрозвиненішою цивілізацією й користувалися перевагами однієї з найвищих культур. По смерті Децебала й після остаточного утвердження римської влади від Дунаю і до Карпат підкорені даки усвідомили, що їхній шанс виживання полягає у сприйнятті римської влади й цивілізації, що для них самих найкраще – це жити за римськими звичаями, і, передусім, опанувати латинську мову. Щось подібне сталося і з емігрантами, скажімо, з Румунії до Америки в період між Першою та Другою світовими війнами. Із прибуттям у Новий світ цей емігрант міг цілковито не знати англійської мови, але, упродовж кількох років, її вивчав більшою чи меншою мірою; зрештою, він нею спілкувався з акцентом, іноді ностальгічно згадував про власні домашні цінності, родичів, друзів. Він ніколи не перетворювався на справжнього американця і його легко можна було вирізнити як новоприбульця, емігранта. Однак його діти вже говорили англійською мовою без акценту, цілковито адаптувалися, жили й мислили як справжні американці, які, загалом, усі були емігрантами, що прибули з різних частин світу (за винятком американських індіанців). Так само цілком очевидно, а історичні джерела це повністю підтверджують, що всі даки, які влилися в Римську імперію, після двох-трьох поколінь мали всі підстави, щоб романізуватися. Також знову варто додати, що в межах провінції Дакії тубільці, які залишилися, були нечисленними, їх істотно переважала значна кількість новоприбульців, колоністів, представників влади, римських військових та ін., а всі вони перебували на службі в Римській імперії та спілкувалися народною латинською мовою.

У середині III ст. Римську імперію охопила глибока криза, спричинена неефективністю управлінського чиновництва, обвалом економічної системи, занепадом традиційних римських моральних чеснот, зовнішнім натиском і набігами варварських племен та ін. У цьому зв'язку Дакію було все складніше утримувати в межах кордонів імперії. Тому між 271 і 274 рр. за часів імператора Авреліана були виведені на південь від Дунаю римські війська, адміністрація, найвищі службовці, багаті, тобто всі ті складові, які забезпечували римське панування. Природно, що значна частина населення залишилася на місці, у селах і містах, де проживала.

5.4. Стосунки між дако-римлянами (проторумунами) і кочівниками. Продовження романізації

Близько 300 р. у римській Дакії проживали, за оцінками фахівців, від 500 тис. до одного млн жителів. Навіть якщо б Рим і мав би бажання їх перемістити на південь

від Дунаю, то він не мав би жодної можливості це здійснити. Аж до XX ст. жодній владі не вдалося коли-небудь в історії переселити таку значну кількість населення за обмежений проміжок часу. Та й самі дако-романці не мали бажання вирушати до невідомих місць, де не було нічого їхнього і де проживали інші люди. Однак із представників влади й інших мешканців, що залишили Дакію імператора Траяна, імператор Авреліан формально створив на південь від Дунаю між двома провінціями Мезіями і власну провінцію Дакію (на захід від нинішньої Болгарії та на схід від Сербії) для уникнення звинувачень у тому, що імперія має меншу кількість провінцій. На північ від Дунаю романізоване населення продовжувало мирно жити і працювати, уже не очікуючи на появу римського збирача податків, а набіги кочівників іще не були надто спустошливими. Археологічні й історичні дослідження довели, що наявність римлян збереглася в давній Дакії і після 275 р.; і надалі використовувалася латинська мова (включно з письмом), циркулювали римські монети, давні поселення не припинили свого існування, а християнство завойовувало все більшу кількість прихильників. Найбільше залишків подальшого існування римського життя було віднайдено у Трансильванії та в Банаті. Маємо такий повчальний приклад: після 300 р. християнську спільноту, що розмовляла латинською мовою, засвідчено в центрі Трансильванії, у Б'єртані (повіт Сібіу). У церкві цієї сільської комуни такий собі Зеновій, очевидно, людина досить освічена, подарувала канделябр, на якому було написано латинською мовою: "Я, Зеновій, приніс у подарунок"; у цьому самому місці була наявна й Ісуса Христа грецькими літерами: ХР. А на той час латиномовну християнську спільноту, що була розташована в центрі давньої Дакії, могли складати тільки дако-романці.

У Добруджі, між Дунаєм і Балканами, і навіть на півдні Мунтенії, Олтенії та Банату римляни залишалися й надалі господарями, особливо за часів правління імператорів Костянтина Великого (IV ст.) і Юстиніана (VI ст.) аж до 600 р. Проте з кінця III ст. у більшій частині Дакії Траяна вже не перебували римська армія й адміністрація. Саме тому співпраця та стосунки між дако-романцями та вільними даками (з Кришани, Мараморощини та Молдови) посилювалися. Та ще починаючи з II ст. н. е. ці вільні даки зазнали сильного впливу римської цивілізації. Ідесь на межі 300 р., коли кордону між ними вже не існувало, чимало вільних даків прибувають й оселяються в колишній провінції, і, навпаки, численні латиномовні мешканці мандрують для торгівлі до земель вільних даків і навіть оселяються серед них. Так продовжується романізація, постійно поширюється і на ті території, які римляни безпосередньо не захопили, але де проживали ті самі гето-даки. Ця романізація постійно розросталася впродовж кількох століть, відштовхуючись від свого давнього ядра – провінції Дакії, заснованої Траяном, на захід, північ і, особливо, на схід. Натепер точно відомо, що у придунайських провінціях, включно з Дакією, існували перші християни, починаючи ще з II і III ст. У провінції Дакія під час римського володарювання християнство не могло вільно розвиватися, але після 274 р. уже не існувало жодної перешкоди у його поступовому утвердженні. Особливо по 313 р., коли римський імператор Костянтин Великий проголосив християнство офіційною релігією на всій території імперії, що надало нового імпульсу для поширення з боку територій на південь від Дунаю слова Божого та серед дако-романців. Чимало з них підпали під християнізацію латинською мовою. Як спадкоємцями фрако-дако-римлян нині є румуни, так само й

основні християнські терміни румунської мови – латинського походження. Процес романізації тільки зміцнився завдяки поширенню слова Божого. Вільні даки після 274 р. поступово прийняли не лише християнство, але разом із ним – і латинську мову, перетворившись на латиномовне населення. Це продовження романізації не відбувалося дуже легко і не було позбавлене складнощів, спричинених переважно набігами варварів або кочівників.

Кочові племена нападали зі сходу та з північного-сходу, приваблені маревом Римської імперії, як Давнім Римом, так і Новим – Константинополем. Перед тим, як дістатися серця імперії (якщо й досягали його коли-небудь), ці кочові народності, що переважно існували завдяки грабункам і здирству, нападали й завдавали збитків осілим народам, які поставали на шляху кочівників. Дакія та Мезія були привабливими важливими цілями для цих варварів. Після 350 р. через Дакію прокотилися хвилі навал готів, гунів, гепідів й аварів, аж до 600 р. Переважно кочівники не оселялися серед дакоримлян і проторумунів, а коли й траплялися такі випадки, то вони швидко асимілювалися латинськомовним населенням. Та майже впродовж століття після залишення Авреліаном Дакії під час особливо спустошливих набігів кочівників дако-романці були змушені боротися за збереження свого фізичного виживання, воювати, щоб не загинути. Тому вони цілковито залишили давні античні міста з їхніми потужними мурами, бо саме їх варвари відразу помічали й грабували передусім. Із часом навіть забулися дако-романські назви цих міст. Мешканці покинули відкриті території, які легко можна було атакувати, і заснували нові поселення неподалік від давніх, але в місцях добре укріплених, прихованіших. Де могли розташовуватись ці місця? Це не лише долини й гори, де численне населення не могло проживати, але й ліси, місця, покриті рослинністю, лісові галявини. На той час територію Румунії покривали ліси понад 70 %, що означає, що ліси вкривали й рівнини. Кочівники, люди степів, відкритих просторів, остерігалися назагал лісів і гірських місцевостей, оскільки ці місцини було складно контролювати, вони могли стати легкою здобиччю атак із засідки. Ось чому латинськомовне населення, а потім і румуни змогли значною мірою зберегти власну національну ідентичність, незважаючи на численні ворожі навали, вистояти їм допоміг ліс як гарне місце для оборони. Можливо, саме з тих часів походить відома всім румунам приказка: "ліс – брат румунові"¹.

У VI–VII ст. зі східних степів хлинули численні слов'янські племена. Вони також прикочували для грабунків, але займалися і примітивним рільництвом, і сподівалися тут знайти родючі землі й осісти на них. Після 602 р. значна кількість слов'ян перейшла Дунай, рушила на південь і заповнила Балканський півострів, неодноразово нападаючи на Візантію. Слов'яни постійно осіли на південь від Дунаю, з часом з них сформувалися такі слов'янські народи як болгари та серби. Фракійсько-дако-романське населення між Дунаєм і Балканами, що поступово перетворилося на проторумунське, було всуціль розбурхане в своєму розвитку, оскільки слов'яни перемістили частину його на інші землі, відібрали в нього найкращі ґрунти і примусили шукати прихисток частково на півночі, півдні та південному-заході, переважно на верхогір'ях і в горах, також у долинах річок, низинах. Значну кількість цих проторумунів південніше від Дунаю поступово слов'янізували. А от на північ від Дунаю ситуація

була іншою. Кількість слов'ян, що залишилися, тут була меншою за дако-романців (проторумунів), проживаючи поруч із якими слов'яни зазнали їхнього потужного впливу й були поступово впродовж кількох століть асимільовані. Під час цього співжиття слов'яни, у свою чергу, вплинули на буття місцевого латинськомовного населення, залишивши щось від власних етнічних ознак у зовнішньому вигляді румунів, а також слова слов'янського походження в румунській мові.

5.5. Дунайська, карпатська та причорноморська латина: румунська мова

Лінгвісти зазначають, що румунська мова – це розмовна латинська мова, якою нині спілкуються румуни, тобто та видозмінена впродовж століть латина на територіях Дакії та Мезії після того, як влада Риму на них зареабувалася назавжди. Так само можна сказати і про італійську чи французьку мови як варіанти розмовної латини після її еволюції в Італії та, відповідно, у давній Галлії. Базовий словниковий склад румунської мови головню латинського походження, переважно він безпосередньо успадкований із давнини шляхом природної мовної еволюції, що відбувалася водночас зі становленням румунського народу, який витворив свою мову. Мова – ніби живий організм, який народжується, росте, розвивається й помирає разом із народом, якому вона вірно служить засобом спілкування. Про латинське походження румунської мови наявні численні свідчення, які сягають ще середніх віків. Одне з найвиразніших належить італійському гуманістові Антоніо Бонфіні (народився 1434 р.), секретареві угорського короля Матвея (Матяша) Корвіна (1458–1490), доброго знавця центральноєвропейського простору й румунів: "Отже, румуни походять від давніх римлян, про що свідчить від давнини до сучасності їхня мова, яка, хоч і розміщена серед інших різноманітних варварських народів, однак не змінилася, встояла... Отже, румуни ведуть своє походження від римських легіонів і поселень, що їх привів у Дакію Траян та інші римські імператори... І хоча різноманітні варварські навали прокотилися провінцією Дакією та румунським народом, як і землею готів і Паннонією, усе-таки очевидно, що вони не змогли стерти римські поселення та легіони, які швидко просунулися вперед. Навалені хвилями варварів, вони все-таки випромінюють румунську мову і, щоб її не втратити, чинять опір із таким завзяттям, що ніби б'ються не стільки за збереження власного життя, скільки мови" (*Rerum Ungaricarum decades quatuor cum dimidia*². Basel, 1568. P. 304–305, 542). Як бачимо, за Середньовіччя та Відродження існувала впевненість, що румуни зберегли власне романське походження завдяки мові.

Римські колоністи, легіонери, дрібні управлінці, звичайні чиновники й ін. не принесли із собою в Мезію та Дакію літературну латину, упорядковану правильну мову з нормативними правилами граматики, тобто мову Цезаря, Цицерона чи Тита Лівія, а прибули, спілкуючись народною латиною і місцевими говірками, якими вони розмовляли повсякдень. Переважна більшість фракодаків опанували саме цю латину "простих людей" із численними термінами вуличного жаргону, щоденного життя. Переселенці прибували з різних провінцій і навіть з Італії і кожен із них привносив розмовні "інновації" свого регіону в латинський говір. У Дакії та в Мезії ця латина змінилася ще більше, зазнавши певних місцевих впливів, зокрема, дако-фракійських, оскільки, як ми бачили,

¹ В оригіналі: Codru-i frate cu românul.

² З лат.: "Діяння угорські чотири з половиною декади".

поруч із римськими колоністами проживала і незначна кількість автохтонів, що вціліли після римського завоювання. Після кількох століть співжиття і взаємовпливів римляни вже не були більше римлянами, а даки – даками, вони змішалися, а переможцем стала видозмінена латинськість. Це вже була нова латинська мова, що відрізнялася від класичної. Мовна еволюція відбулася так: спершу – латинська мова, правильніше, народна латина, яка пізніше поступово видозмінюється в нову мову, що походить із латинської мови, тобто в румунську мову. Румунська мова успадкувала приблизно 160–170 слів фракійсько-дакського походження, що становить близько 3 % з майже 5000 слів основного словникового фонду. Згодом, починаючи загалом із VII–VIII ст., ближче до завершення формування румунського народу, до словникового складу нової романської мови проникли численні слова слов'янського походження, адаптовані відповідно до граматичних правил латинської мовної структури. А згодом румунська мова збагатилася і словами з мов інших народів і народностей, із якими румуни спільно проживали (слова тюркського, угорського походження й ін.) Та в головному румунська мова залишається на всіх рівнях мовної системи (лексика, морфологія, синтаксис) новолатинською, романською мовою.

5.6. Підсумки: коли, де і як сформувалися румуни як народ

Румунський народ, як і решта романських народів, сформувався впродовж тривалого часового проміжку, починаючи з проникнення та підкорення римлянами території нижнього Подунав'я й завершуючи VIII–IX ст. Місце формування – широкий простір, розташований однаковою мірою на північ і на південь від Дунаю: Римська Дакія, землі вільних даків, Мезія й інші сусідні райони.

Отже, саме в зазначеному територіальному просторі та впродовж цього тривалого часового проміжку в центрі й на південному-сході Європи сформувалися новий народ і нова мова. Румунський народ становить собою синтез передусім двох етнічних елементів, а саме – фракійсько-дако-гетських автохтонів і римських переможців, останній був сильнішим і переміг в етногенезі румунів. Процес формування румунського народу та його мови називається романізацією й передбачає поступове засвоєння місцевим населенням латинської мови, римських звичаїв і вірувань. Аж до VI ст. дві римські провінції Мезії були значним вогнищем романізації, але вторгнення слов'ян і розселення їх на південь від Дунаю призвели до того, що центр дунайської романськості залишився в колишній Дакії Траяна та на сусідніх землях. Давні слов'яни становлять третій етнічний елемент, вторинний, що відіграв певну роль у шліфуванні етногенезу румунів, щоправда, цей вплив був пізнім, мав місце в момент завершальної стадії формування румунського народу. Стародавні слов'яни відіграли в румунському етногенезі подібну роль до тієї, яку зіграли давні германці у формуванні романських народів у Західній і Південній Європі. Отже, у VIII ст., під час завершення формування румунського народу, основний центр етногенезу румунів розташовувався на північ від Дунаю, де розпочалася асиміляція давніх слов'ян, що тривала майже до XII–XIII ст. На південь від Дунаю стародавні слов'яни, численніші й згуртованіші, відтіснили романське населення (проторумунів) на північ, південь і захід, розпочавши, у свою чергу, тривалий процес їхньої слов'янізації. Ось

чому румунський народ постав і ствердився як середньовічна нація на північ від Дунаю та в Добруджі, коли на південь від найбільшої річки Європи, на Балканах, збереглися групи етнічних відгалужень румунів – арумуни (або македонорумуни), мегненорумуни й істрорумуни. Їхня чисельність складає нині кілька сотень тисяч, вони говорять трьома різними діалектами румунської мови, тоді як у Румунії та в Республіці Молдова звучить власне румунська мова, яку ще називають дако-романською мовою (діалектом), що є рідною мовою для близько 24 млн людей (якщо не брати до уваги румунську діаспору).

У підсумку, румунський народ, як і решта романських народів, сформувався на основі двох головних етнічних елементів, а саме: місцевого автохтонного елементу (фракійсько-дако-гетського) і прийшлого переможного елементу (римляни), у синтезі яких останній, латинський, переміг. Додався ще третій етнічний елемент, кочовий (стародавні слов'яни), який, однак, не міг істотно змінити романське походження румунів. Зараз неможливо сказати, якою була з погляду біології доля кожного з цих елементів у формуванні румунів як народу, однак беззаперечним є той факт, що в духовному та мовному планах переможцем виявився саме романський. Ця перемога зумовлювалася, безумовно, величезною кількістю латинськомовних колоністів, що прибули чи були приведені в Дакію. Поступова видозміна фрако-дакогетів і римлян (так й інших етнічних елементів, асимільованих у процесі етногенезу) у проторумунів і румунів відбувалася впродовж VII–VIII ст. у I тисячолітті н. е. на широких теренах нижнього Подунав'я, сфокусувавшись у VII–VIII ст. на північ від Дунаю, де романський страт виїшов переможцем і під час нападів кочівників. Як наслідок маємо, що румуни – найчисельніший народ Південно-Східної Європи – не сформувалися *тільки* на північ чи *тільки*¹ на південь від Дунаю, але по обидва боки цієї річки, яка стала бар'єром між латинофонами лише після пізнішого утворення слов'янських держав. Дунай не перешкодив румунам і їхнім предкам по одному чи гуртами переправлятися з одного берега на інший, перебиратися з півночі на південь чи навпаки з тих чи інших причин, але ніколи всі румуни південного Подунав'я не переселялися на північ чи у зворотному напрямку, бо не мали такої можливості це зробити й не існувало жодної потреби в цьому. Та і з сучасного погляду таке об'ємне переміщення було неможливим і жоден романський народ його не здійснював.

Як ми бачили, з багатьох поглядів румуни подібні до решти романських народів. Однак західні романці розташовані у спільному географічному ареалі, вони проживали й розвивалися разом, оскільки були сусідами. Вони і взаємовпливали один на одного. Румуни – єдиний романський народ Східної Романії. Їхні сусіди – це всі нелатинці, передусім слов'янські народи, тобто сьогоденні болгари, серби, українці, росіяни, поляки, словенці, а також угорці². За Середньовіччя ситуація була подібною, сусідами румунів були всі нероманські народи. Ось чому значна кількість істориків і лінгвістів називали румунів історичним "дивом", або "загадкою", не стільки у зв'язку з їхнім етногенезом, а стільки через факт їхнього виживання як романського етносу в "слов'янському морі" та під час хвиль набігів кочівників і загарбників. Погляньмо, як це сталося.

¹ Виділення автора – Й.-А. Попа.

² Угорська мова, як відомо, належить до фіно-угорської мовної сім'ї, поруч із мовами фінською, карельською, естонською, мордовською та ін.

Унаслідок націоналістичних перебільшень завершального періоду комуністичного правління в Румунії¹ та певних романтичних гіперболізацій періоду творення національної румунської держави, після 1989 р., користуючись свободою слова, деякі публіцисти "виявили румунські основоположні міфи", що стосуються, мовляв, такого: даки й гети, ніби, належали до різних племен; зі знаком питання є твердження, що формування румунського народу зумовлене зверхністю Риму; романізація нібито була поверхою; складова частка кочівників (готів, гунів, гепідів, аварів, особливо слов'ян) в етногенезі румунів буцімто мала дуже значну роль та ін. Усі досягнення румунської історичної науки впродовж двох століть розглядалися виключно крізь призму націоналізму, говорилося, що знамениті румунські історики лише й мали на думці, щоб описати минуле з допомогою відповідних "джерел" виключно виходячи зі своїх націоналістичних інтересів. Окрім подібних "санітарів" європейського вектору нашої історії, з'явилося й чимало аматорів, які, не маючи необхідної фахової підготовки, знову в об'єкт уваги поставили дакський субстрат і фракоманію. Організуються "фракійські конгреси" або "з'їзди вчених-дакознавців" (зі зверненням до найрізноманітніших "таблиць", "кодексів" або "потаємних знаків"), пишуться статті та шокуючі книжки, розсилаються інтернет-повідомлення, у яких звертається увага румунів на те, що вони нібито не мають нічого спільного з давніми римлянами, латинською мовою, рештою романських народів. Мені навіть довелося нещодавно побачити цілу вітрину в найбільшій книгарні великого університетського центру, на якій містилися "десятки книжок" під загальною

облудною назвою "Ми не римляни, а римляни – це ми!" Ідея цієї книжкової "виставки" полягала в тому, що не даків було романізовано, а що це, мовляв, саме римляни навчилися латинської мови від фрако-дако-гетів – найчисельнішого й найрозвиненішого народу у світі! Унаслідок подібних перебільшень, які або відкидають усе, або його доводять до пантагрюелівського² розмаху, звичайний румун постає збитим із пантелику і природно запитує, де історична правда і чим переймаються фахівці-історики.

Фахові історики прагнуть з усією пристойністю і використовуючи весь інструментарій історика-спеціаліста довести історичну справедливість наукової істини, що виводиться із професійного опрацювання історичних джерел, тільки спираючись на свідчення яких можна правильно розібратися в минулому.

Список використаних джерел

- Pop, Ioan-Aurel (2010), *Istoria românilor*. Litera (Combinatul Poligrafic).
 Pop, Ioan-Aurel, Bolovan, Ioan, Costea, Ionuț, Susana, Andea, (2006), *History of Romania [Compendium]*, Cluj-Napoca, Romanian Cultural Institute, center for Transylvanian Studies.
 Popovici, Silvia. (Ed.). (1992). *Romania, Foreign Sources on the Romanians. The Directorate*.
 Treptow, Kurt W. (Ed.). (1997), *A History of Romania*, 3rd ed., Iași.

References

- Pop, Ioan-Aurel (2010), *Istoria românilor*. Litera (Combinatul Poligrafic).
 Pop, Ioan-Aurel, Bolovan, Ioan, Costea, Ionuț, Susana, Andea, (2006), *History of Romania [Compendium]*, Cluj-Napoca, Romanian Cultural Institute, center for Transylvanian Studies.
 Popovici, Silvia. (Ed.). (1992). *Romania, Foreign Sources on the Romanians. The Directorate*.
 Treptow, Kurt W. (Ed.) (1997), *A History of Romania*, 3rd ed., Iași.

Отримано редакцією журналу / Received: 24.12.25
 Схвалено до друку / Accepted: 18.03.25

Serhii LUCHKANYN, DSc (Philol.), Assoc. Prof.
 ORCID ID: 0000-0003-3318-6916
 e-mail: luchkanyn@ukr.net
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE PUBLICATION OF TRANSLATION FROM THE ROMANIAN LANGUAGE OF "THE HISTORY OF THE ROMANIANS" BY IOAN-AUREL POP (THE ANTIQUITY IN ROMANIA: THE EASTERN ROMANCE AND THE ROMANIAN LANGUAGE WITHIN THE EUROPEAN CONTEXT OF THE APPEARANCE OF ROMANCE LANGUAGES)

The purpose of the publication is to introduce to the scientific circle of Ukraine a translation from the Romanian language of "The History of the Romanians" by Ioan-Aurel Pop, one of the most prominent contemporary Romanian historians, Rector of Babeș-Bolyai University in Cluj-Napoca (2012–2020), and President of the Romanian Academy (since 2018). The proposed translation provides a well-founded scholarly perspective on the origins of the Romanian people and their language. In the article is reflected a diachronic and historico-linguistic debate as regards the problem of the origin of the Romanian people, their continuous dwelling in the Carpathian and Danube territories during a millennial large migration of people, as well as the role of substrato-superstratum factors in the forming of the Romanian language as colloquial Latin southward and north of Danube.

Keywords: *History of Romania, Ioan-Aurel Pop, the Eastern Romance, Romanian language.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

¹ Маються на увазі 1970–1980-ті рр.

² Нагадаємо, що ренесансний роман Рабле "Гаргантюа і Пантагрюель" просякнутий сатирою на тогочасне французьке суспільство, написаний вульгарною, грубою мовою з використанням простуватого гумору, сповнений сцен насильства.